

AYOLLAR TA'LIMI VA SAVODSIZLIKKA QARSHI KURASH: 1920-YILLARDA O'ZBEKISTON MAORIF INQILOBI KONTEKSTIDA

Yaminxon Muxammedovich ASKARXODJAYEV

Olmaliq davlat texnika instituti, assistent

muhammedovaminhon@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezis 1920-yillarda O'zbekiston SSR hududida amalga oshirilgan ayollar ta'limi va savodsizlikka qarshi kurash harakatining tarixiy konteksti, ijtimoiy-siyosiy ahamiyati va pedagogik yondashuvlarini chuqur tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda ta'limning Sotsialistik qurilish maqsadlariga erishishdagi asosiy vosita sifatida qo'llanilishi, xususan, ayollarni faqat savodli qilish bilan cheklanmasdan, ularni yangi jamiyatning teng huquqli va faol a'zolari sifatida shakllantirishga qaratilgan kompleks siyosat o'rganiladi.

Tadqiqotda davlat tomonidan budjetlash, ijtimoiy qatlamga yo'naltirilgan maktablar ("yo'qsillar maktabi") va 1929-yildan boshlab Pedagogiya kabi ilmiy yondashuvlarning joriy etilishi tahlil qilinadi. Muallif ushbu tarixiy tajribaning zamonaviy ta'lim va ijtimoiy rivojlanish masalalarida chuqur ilmiy asos va qat'iy siyosiy iroda qanday natijalar berishi mumkinligini ko'rsatuvchi muhim manba bo'lib qolishini ta'kidlaydi. Tezis, gender tengligiga erishish va ijtimoiy transformatsiyada ta'limning rolini o'rganish uchun noyob empirik material beradi.

Kalit so'zlar: Ayollar ta'limi, savodsizlikka qarshi kurash, 1920-yillar O'zbekiston, maorif inqilobi, sotsialistik qurilish, "yo'qsillar maktabi", pedagogiya, gender tengligi, ijtimoiy-siyosiy islohotlar, pedagogik tajriba

Kirish. Masalaning dolzarbligi. "Ayollar ta'limi va savodsizlikka qarshi kurash" mavzusi 1920-yillardagi tarixiy kontekstdan tashqari, hozirgi kunda ham o'zining **ijtimoiy va pedagogik dolzarbligini** yo'qotmagan.

Tarixiy tajriba o'rganilishi: 1926–1929-yillarda amalga oshirilgan umumiy maorif siyosati va savodsizlikni tugatish harakatlari, ta'limni ijtimoiy-siyosiy islohotlarning vositasi sifatida qo'llashning noyob tajribasini aks ettiradi. Ushbu tajribani chuqur o'rganish bugungi kunda ham ta'lim muammolarini hal qilishda innovatsion yondashuvlarni topishga yordam beradi.

Gender tengligi konteksti: Ayollar ta'limi, ayniqsa, an'anaviy jamiyatlarda, gender tengligiga erishishning asosiy omili hisoblanadi. O'tgan asrning boshlarida bu harakatning qanday boshlangani, qanday pedagogik (pedagogiya) va tashkiliy ("yo'qsillar maktabi") usullar bilan qo'llab-quvvatlangani hozirgi O'zbekistonda xotin-qizlar faolligini oshirish dasturlari uchun muhim dars bo'lib xizmat qiladi.

Metodik asoslarning evolyutsiyasi: "Maorif va o'qutg'uchi" jurnali o'sha davrdagi pedagogik g'oyalar, xususan, maktablarni hayotga yaqinlashtirish, bolani ijtimoiy muhitda o'rganish (pedagogiya) zaruriyatini targ'ib qiladi. Bu yondashuv zamonaviy ta'limda shaxsga yo'naltirilganlik, inkluzivlik va STEAM-ta'lim kabi yo'nalishlarning tarixiy ildizlarini tushunish uchun fundamental ahamiyatga ega.

Ishning maqsadi va vazifalari. Maqsad: 1926–1929-yillardagi “Maorif va o’qutg’uchi” jurnali materiallari asosida, ayollar ta’limining savodsizlikka qarshi kurash orqali amalga oshirilishining tashkiliy, ijtimoiy va pedagogik mexanizmlarini chuqur tahlil qilish. **Vazifalar:** 1926-yil maorif budjeti va rejasining umumiy ta’lim va savodsizlikni yo’qotishdagi ustuvorligini aniqlash.

Ayollar ta’limini bilvosita qo’llab-quvvatlagan ijtimoiy maktab modellari (“Yo’qsillar maktabi”) ni tahlil qilish.

1929-yilga kelib joriy etilgan **Pedagogiya** kabi ilmiy-pedagogik yondashuvlarning o’qituvchilar faoliyatida ayol o’quvchilarning muhitini hisobga olishdagi ahamiyatini ko’rsatish.

Topilgan faktlar asosida o’sha davrning muhitiga xulosa va iqtiboslarini keltirish.

Asosiy qism. Savodsizlikka qarshi kurash: ayollar emansipatsiyasining boshlang’ich nuqtasi (1926-yil). 1926-yil maorif siyosati savodsizlikni butunlay tugatishni eng asosiy va ideologik vazifa deb belgiladi. Bu, asosan, dehqon va ishchi qatlamiga qaratilgan bo’lib, mazkur qatlamda ayollar eng savodsiz qismni tashkil etardi.

Tashkiliy-amaliy asos: savodsizlikka qarshi kurash jamiyatining faoliyati kuchaytirilgan, o’qish muddatini uzaytirish kabi amaliy choralar ko’rilgan. “Maktabida o’qush muddetini 7 oyliq qilib cho’zush – buni savodsizlik jamiyatining a’zolari bilishi zarurdir” (*Maorif va o’qitg’uvchi, 1926, 7-8-son*). O’quv muddatini uzaytirish tashabbusi ayollarga savodxonlikni mustahkamlash, ularning chala savod bo’lib qolmasliklari uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega edi.

Ijtimoiy maktablar (Yo’qsillar maktabi): yangi maktab tipi (birinchi bosqich maktablar) “yo’qsillar” (kambag’al va o’rta dehqonlar) uchun mo’ljallangan edi. Bu maktablar bolalarni “diniy xurofot” ta’siridan qutqarish va ularni “mehnat hayotiga” tayyorlashni maqsad qilgan (*Maorif va o’qutg’uchi, 1926, 10-11-son*). Qizlarning bu maktablarga jalb etilishi ularni eski patriarxal qoliplardan ajratib, yangi ijtimoiy rolni qabul qilishiga zamin yaratdi.

Ayol o’quvchiga ilmiy yondashuv: pedagogiyaning rolli (1929-yil). 1929-yilga kelib maorifdagi islohotlar ilmiy-metodik jihatdan mustahkamlandi, ayniqsa, pedagogika sohasiga **Pedagogiya** fani kiritilishi ayol o’quvchining ta’lim olish sharoitlarini chuqur o’rganishga majbur qildi.

Pedagogiyaning mazmuni: bu fan bolaning rivojlanishini nafaqat biologik, balki ijtimoiy va oilaviy sharoitlar bilan bog’lab o’rganishni talab qilgan (*Maorif va o’qutg’uchi, 1929, 1-son*). Bu, o’qituvchilarga an’anaviy sharoitda o’qiyotgan qizlarning o’qishga qarshilik, oilaviy to’siqlar kabi ijtimoiy omillarini tushunish va ularni yengish uchun ilmiy asos bo’ldi.

Sotsialistik tarbiya va kollektiv faollik: maktabning asosiy vazifasi bolalarni sotsialistik ruhda tarbiyalash, ularni “kollektivchilik” ruhida tarbiyalash edi. “...o’quvchilar shahardagi kollektivlarda kentlik batraq va kambag’aldirg’an bolalari, mastor qizlar ham...” (*Maorif va o’qutg’uchi, 1929, 9-10-son*). Bu matnlar shahar maktablaridagi o’quvchilar tarkibida hatto “**мастёр қизлар**” (ishchi qizlar) ning ham borligini tasdiqlaydi. Bu esa savodxonlik harakati ayollarni nafaqat savodli qilganini, balki ularni jamoaviy va ishlab chiqarishdagi faol harakatga tortganini anglatadi.

Pedagog va jamiyatning mas'uliyati. Jurnallar ta'limning yuqori sifatiga erishish uchun butun jamiyat, ayniqsa, o'qituvchilarning mas'uliyati nihoyatda katta ekanligini ta'kidlagan. O'qituvchi o'zini faqat kitob bilan cheklab qolmasdan, balki dehqonlar bilan bevosita tajribalar orqali ishlashi talab qilingan (*Maorif va O'qutg'uchi*, 1926, 5-son). Ayollar ta'limida bunday faollik ayol o'qituvchilarning o'rni va qishloq joylaridagi savodsizlikka qarshi kurashish uchun ularning tayyorgarligi nihoyatda dolzarb bo'lgan.

Xulosa. 1926–1929-yillarda “Maorif va o'qutg'uchi” jurnallari orqali yoritilganidek, O'zbekistondagi ayollar ta'limi savodsizlikka qarshi kurashning umumiy ideologik va amaliy rejasining ajralmas qismi bo'lgan. Davlat tomonidan budjetlash, ijtimoiy qatlamga qaratilgan maktablar (yo'qsvallar maktabi) va 1929-yildan boshlab Pedagogiya kabi ilmiy yondashuvlarning joriy etilishi ayollarni faqat savodli qilishni emas, balki ularni yangi sotsialistik jamiyatning **teng huquqli va faol a'zolari** sifatida shakllantirishni maqsad qilgan.

Bu tarixiy tajriba hozirgi kunda ham ta'lim va ijtimoiy rivojlanish masalalarida chuqur ilmiy asos va qat'iy siyosiy iroda qanday natija berishini ko'rsatuvchi muhim manba bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

A. “Maorif va o'qutg'uchi” jurnali materiallari (1926-yil).

1. “Maorif va o'qutg'uchi” jurnali, 1926-yil, 5 (17)-son, (18-24-may).
2. “Maorif va o'qutg'uchi” jurnali, 1926-yil, 6 (18)-son, (9-16-iyun).
3. “Maorif va o'qutg'uchi” jurnali, 1926- yil, 7-8- son, (iyul-avg'ust).
4. “Maorif va o'qutg'uchi” jurnali, 1926- yil, 9- son, (15-29-sentabr).
5. “Maorif va o'qutg'uchi” jurnali, 1926- yil, 10, 11- sonlar, (20-35-oktabr).
6. “Maorif va o'qutg'uchi” jurnali, 1926- yil, 12, 13- sonlar, (25-dekabr).

B. “Maorif va o'qutg'uchi” jurnali materiallari (1929-yil)

7. “Maorif va o'qutg'uchi” jurnali, 1929- yil, 1- son.
8. “Maorif va o'qutg'uchi” jurnali, 1929- yil, 2, 3- sonlar.
9. “Maorif va o'qutg'uchi” jurnali, 1929- yil, 5- son.
10. “Maorif va o'qutg'uchi” jurnali, 1929- yil, 7, 8- sonlar.
11. “Maorif va o'qutg'uchi” jurnali, 1929- yil, 9, 10- sonlar.